

Vámosi Nándor: *A debreceni csizmadiák céh- és műszavai.* Dolgozatok a debreceni Tisza István Tudományegyetem Magyar Néprajzkutató Intézetéből. Szerkeszti: Bárczi Géza. 18. szám. 8°. Debrecen, 1942. 157 l.

Debrecen olyan központ, mely az egész Tiszántúlon éreztette és érezteti hatását szellemi, gazdasági és ipari téren egyaránt. Debrecenből, a Kollégiumból vitték a szellemi műveltséget a papok és tanítók, debreceni eke hasította a tiszántúli földeket, Debrecen híres ipari termékeit messze vidékre, gyakran külföldre is szállították a kereskedők. Természetesen így Debrecen nemcsak hatással volt környékére, de sok vidékkel széles társadalmi rétegben érintkezve, azoktól folytonosan maga is tanult. Így, bár az első pillanatban különösnek látszik, Debrecen minden maradisága ellenére is nagyon hamar átvette nemcsak a szellemi hatásokat, de a gazdasági és ipari újításokat is.

Természetes tehát, hogy Debrecen azok közé az első magyar lakosságú városok közé tartozott, amelyek a német eredetű céhrendszert is átvették. A timárcéh első kiváltságlevele 1355-ből való.¹ 1657-ben már „14 öreg céh“ működik, s egyike ezeknek a csizmadiacéh, amelynek kiváltságlevele 1604-ből való. Vámosi ezt dolgozatában — nagyon helyesen — egész terjedelmében közli, s ezen keresztül megismerjük a céh kezdeti szervezetét is.

A debreceni csizmadiacéh szervezetének a váza nem sokban különbözik az ország más részén lévő céhekétől. Két-három évi inaskodás után legény lett az inasból. Azután vándorolnia kellett, s ha visszatért, akkor mint *idősb mester legény* dolgozott egy évet. Ha a remekelése sikerült, akkor lett *ifjú mester*. A céhéletnek ezeket az állomásait gazdag okleveles anyaggal ismerteti a szerző.

Vámosi munkájának több részén utal arra, hogy honnan érte hatás a céhet, s hogy milyen messze hatott Debrecennek ez a céhe is, magához kapcsolva a Tiszántúl iparostársadalmát.

A bőripar régi, házi jellegű ipara volt a magyarságnak, amely hamarosan önálló iparággá lett. A magukban dolgozó iparosokat a céh idegen jellegű rendszerbe szorította, amellyel

¹ Pető József: *A debreceni timárok céh- és mesterségzavai.* Debrecen, 1938.

idegen műszavaknak az átvétele is járt. A céhrendszer megkövetelte, hogy a legények messze földekre vándoroljanak. Ezek külföldre is gyakran eljutottak, s az ottani munkamódokkal az idegen szókincs jelentős részét is meghonosították idehaza. Ezzel magyarázható, hogy a csizmadia ipar Debrecenben nem maradt meg olyan magyarnak, mint várnánk.

Az így kialakult mesterségbeli fogások sora, a munkamenet messze földön mintává vált, mert a jó áruknak mindenfelé nagy kelendőségük volt. A jolsvai és a késmárki csizmadiák debreceni mintára szervezték meg céhüket s a remekelés módja is ugyanaz volt, mint Debrecenben. A környék kisebb céhei a debreceninek fiókcéhei voltak. Ilyen volt pl. a hajdúböszörményi, amely az anyacéhnek minden szabályát és szokását hűségesen lemásolta.

A környéken lakó mesterek filiálistái lehettek a debreceni céhnek; ezek nem laktak a városban, de a járandóságot fizették. A legnagyobb hatást mégis a vásárra vitt áruknak tulajdoníthatjuk. Ezek az egész Tiszántúlt bejárták, de gyakran messzebbre is eljutottak. Nagy kár, hogy Vámosi térképen nem ábrázolja, hogy meddig terjedt a céh piaca.

Ebből a kis összefoglalásból is láthatjuk, hogy ez az egyetlen céh mennyi kapcsolatot teremtett Debrecen és környéke között. De ez csak egyetlen céh. Debrecen hatását majd csak akkor tudjuk igazában felmérni, ha a Csúry Bálint által kezdeményezett „Debreceni Cívis-Szótár“ elkészül. Ez a szavakon keresztül felméri Debrecen szellemi, gazdasági és ipari műveltségét, s ez lesz az az alap, amelyhez viszonyítani lehet a környéket, és e viszonyítás után pontosan meghúzhatjuk azt a kört, ameddig Debrecen hatása terjed.

A munka második részében a céhélet bőséges ismertetését a mai munkamenet leírása követi. Népiipari jellegéből nagyon sokat veszített a híres debreceni csizmadia ipar, pedig mennyi ősi lábbeli fajtát készítettek itt valamikor! Ma már a kor követelményeihez alakult át minden. Nagyon sok idegen kifejezés honosodott meg a külföldi munkamódokkal. Vámosi a munkamenet alapos és teljes leírását nyújtja, világos és könnyen áttekinthető rajzokkal. Egy érdekes mértékvételi módra mégis fel kell hívnom a figyelmét, amelyet magam láttam egy öreg csizmadiánál. Vékony papírszeletet vesz a mester s ezt a láb egyes méreteinek megfelelően behasítgatja. Természetesen az egyes adatok sorrendje mindig ugyanaz marad, mert csak így használhatja a mester később is a mértéket.

Nyelvészeti szempontból legjobban érdekel bennünket a munka harmadik része, a műszótár, amely 848 élő és már kihalt műszót tartalmaz. Vámosi a szavak legnagyobb részének eredetére rávilágít s az irodalmi vonatkozásokat is közli. Hasznos lett volna azonban, ha munkájának rendkívül tanulságos eredményeit is összegezi. A szótáron keresztül láthatjuk, hogy

az utóbbi időben mennyire elnémetesedett ez az ősi iparág. Mindez csupán azért, mert a magyar mestereket a külföldi munkamenettel, újabb eljárással együtt annak szókincsét is átvette, a nélkül, hogy azt magyar szavakkal helyettesítette volna. Összegezve a szerző eredményeit, a kihalt és élő nyelvkincsnek 74%-a (627) magyar, 19,2%-a (165) német, 3,3%-a (28) latin, 0,5%-a olasz, 0,4%-a ozmán-török, 0,1%-a francia, 2,5% ismeretlen eredetű. Nagy vonásokban ebből a kis összeállításból is megállapíthatjuk, hogy honnan s milyen hatás érte a céhet, míg a mai munkamenet kialakult.

A munka pontos fonetikai feljegyzése és lelkiismeretes gyűjtésen alapuló anyaga biztosít bennünket arról, hogy a debreceni Magyar Néprnyelvkutató Intézet ismét jelentős lépéssel haladt előre azon az úton, amely a „Debreceni Cívis-Szótár“ megvalósulásához vezet.

Balassa Iván.

Végh József : Táj- és népkutatás a középiskolában. A Magyar Táj- és Népismeret Könyvtára. 6. sz. Kiadta az Államtudományi Intézet Táj- és Népkutató Osztálya. Bp., 1942. 243 lap.

A Györffy István és Teleki Pál elvetette mag az utóbbi években minden gátló külső körülmény ellenére is egyre terebélyesebb fává lombosodik: a középiskolai táj- és népkutató mozgalom alig három esztendő után (hiszen csak 1939 őszén indult meg) már ott tart, hogy az egyik, friss alapítású munkaközösség dolgozataiból a további munka irányítására hivatott vezérfonalat, „mintakötetet“ is kiadhatott.

A kötetben szereplő dolgozatokat egytől-egyig a debreceni református Kollégium gimnáziumának tanulói írták; vezetőtanárunk, **Végh József** a következőképpen jellemzi a munkaközösséget: „Néhány diákkal kezdtem (1939 őszén) a munkát. Két év leforgása alatt az önképzőkör táj- és népkutató szakosztálya, ami Csúry Bálintnak, a debreceni egyetem nagy nyelvész-tanárának, a magyar népkutatás egyik lelkes apostolának 1941 februárjában bekövetkezett halála óta a „Csúry Bálint táj- és népkutató szakosztály“ nevet viseli, intézetünk első ifjúsági egyesületévé küzdötte fel magát — nem tagjai száma, hanem végzett munkája révén. A lelkes kis csapatnak nagy hatása van ifjúságunk hazafias felfogásának és társadalmi szemléletének kialakításában. Bizton reméljük, hogy ezek a népi-nemzeti hagyományokban gyökerező és a népi célok és problémák ismeretében felnövő fiúk a magyar nép hasznos vezetőivé válnak“ (23—24).

A maradandó értékű s a tudomány számára is sok újat mondó kötetben — a szerkesztő, **Végh József** bevezető módszertan tanulmánya után — emberföldrajzi, egészségügyi,

tárgyi és szellemi néprajzi dolgozatokat és eredeti gyűjteményeket találunk. A munka alaposságát jellemzik V é g h elvi megállapításként szolgáló sorai: „Minden néprajzi és népnyelvi gyűjtésnél megkívánjuk a hangtani hűségre való törekvést, mégis csak a felső fokon, kb. a VII—VIII. o. tanulóknál kívánhatjuk meg azt a fonetikai pontosságot, amit egyetemi hallgatóknak, népnyelv- és néprajzkutatóknak meg kell tartaniok“ (24). S több dolgozatban és gyűjtésben csakugyan teljesen kifogástalan, nyelvészeti szempontból is értékes szó- és szövegeanyagot jegyeztek fel a diákgyűjtők. Véleményünk szerint, ahol e követelménynek eleget tesznek, ott már megtették az első lépést afelé, hogy a sajnos még mindig csak gyermekcipőben járó magyar népnyelvkutatás számára új gyűjtőket képezzenek ki, s ezzel jelentős lépéssel segítsék a magyar nyelvtudományt egyik legfontosabb célja elérésére. Örömmel vesszük tudomásul ennek a követelménynek a hangsúlyozását, azonban nem hallgatjuk el azt az észrevételünket sem, hogy a fonetikus írásmód elsajátítása csak *egy* lépés, az *első* lépés az elérendő cél felé. Ugyanis a magyar népnyelvkutatás ügyének továbbhalaszthatatlan volta, valamint középiskolás diákjainknak az anyanyelv jelenségei tekintetében tapasztalható megdöbbentő tájékozatlansága egyaránt megköveteli minden magyarszakos tanártól, hogy tanítványaiban a magyar népnyelv iránt a legmélyebb felelősségérzést ébressze fel s az elérhető legnagyobb mértékig tudatosítsa az anyanyelv összes fontosabb jelenségeit. Tudjuk, hogy a nyelvi magatartásban lelki magatartás tükröződik vissza; tehát igyekeznünk kell megerősíteni tanítványainkban a nyelvi öntudatot, az öntudatos nyelvi magatartást, hogy ez jótékonyan hathasson általános lelki magatartásukra is. Ez azonban az anyanyelv jelenségeinek tudatosítása nélkül nem is remélhető. A középiskolai táj- és népkutató munkában tehát — felhasználva a tanulók korábbi nyelvtani ismereteit — adjunk minél tágabb teret a népnyelv megfigyelésének és elemzésének.

Ez a megjegyzés azonban semmit sem von le az értékes gyűjtemény becséből, hiszen így is kiváló s mindenkor maradandó értéket jelent, főleg pedig nagyszerű bizonyítvány a tanár és tanítványai munkájáról egyaránt.

Bakó Elemér.

Suomen kansan murrekirja. (= A finn nép nyelvjárskönyve.) I. Nyugati nyelvjárások. Kiadta az Anyanyelvi Társaság és a Szótáralapítvány. Porvoo—Helsinki, 1940. VIII + 448 l.

A helsinki Anyanyelvi Társaság és a Finn Tudományos Akadémia Gyűjtőirodája 1939-ben, a Kalevala-napon (február 28-án) országos pályázatot hirdetett összefüggő finn nyelvjárasi szövegmutatványok gyűjtésére. A pályázat közelebbi oka az volt, hogy a finn nyelvterületnek kb. kétharmadáról még

nem volt összefüggő népnyelvi szöveggyűjtemény, noha ugyanerről a területről az idők folyamán egész nagy anyag gyűlt össze különböző népi szó- és mondatgyűjtemények kapcsán. A pályázat feltételeinek ismertetése a sajtó útján történt meg, és másfél hónap leforgása alatt 1007 gyűjtőtől kb. 8000 lapnyi szöveganyag érkezett be a Szótáralapítvány gyűjteményébe. Az így beküldött anyagban a finn nyelvterületnek igen nagy része van képviselve: 360 járásból, tehát Finnország finnyelvű járásainak háromnegyed részéből érkeztek szövegmutatványok.

A pályázaton megismert anyag alapján az arra illetékesek elhatározták, hogy — ha nem is az egészet, sőt még csak nem is az összes kifogástalan szövegeket, mert hiszen még így is hatalmas anyagról lett volna szó — a beküldött rendkívül érdekes nyelvjárási szöveganyagnak legalább a legjavából nyomtatásban is közlésnek annyit, amennyi már éppen elegendő a finn nyelvjárásokról alkotott általános kép teljesebbé tételéhez. — Azonban még így is olyan hatalmas anyag került kiadásra, hogy egyetlen kötetben lehetetlen lett volna megjelentetni. Ezért az itt tárgyalt I. kötetben csupán a nyugati finn nyelvjárásokból származó szövegmutatványokat tették közzé; a keleti nyelvjárások anyaga külön kötetben fog megjelenni. A kiadandó szövegek úgy oszlottak meg származási helyük szerint, hogy a nyugati és keleti finn nyelvjárások közti határt vették alapul. A kötetben belül még kisebb csoportokba is osztották az anyagot: külön csoportosítva találjuk a Délnyugat-Finnországból, Felső- és Alsó-Satakuntából, Dél- és Közép-Hämeből stb. származó szövegeket, így ezeknek nyelvföldrajzi szempontból való búvárlata is lehetségessé válik. A beküldött szövegek feljegyzési módja nem egységes. A pályázók egyik csoportja a köznyelvi helyesírás, másik csoportja pedig a népi kiejtés nagyobb figyelembe vételével jegyezte fel szövegét. Itt-ott a szerkesztők kiegészítésére is szükség volt; ezekre a helyekre azonban mindig felhívják az olvasó figyelmét.

A közreadott nyelvjárási szövegek többnyire íróik (egyszerű földművesek, munkások stb.) saját, az élet valóságából vett megfigyeléseit és élményeit tartalmazzák, mert a pályázat kihirdetése alkalmával nyomatékosan kérték a résztvevőket, hogy írásaikban lehetőleg kerüljék a mesék és más, képzelet-szülte anyagot tartalmazó elbeszélések megörökítését. Így a beküldött anyagban legnagyobb részben olyan elbeszéléseket találunk, amelyeknek a mai finn népelet megismerése tekintetében mindenkor a legnagyobb művelődéstörténeti értékük lesz. Egyszersmind e szövegek örök tanúi lesznek a finn nép pompás elbeszélő készségének is. A *Suomen kansan murrekirja* az európai hírű finn népnyelv-kutató munka történetének egyik legjelentősebb állomása.

A hatalmas anyag bírálati és szerkesztési munkáját Hakulinen Lőrinc, Rapola Márton, Ruoppila

Veikko, valamint Teppo János végezte. A műhöz mellékelt rendkívül érdekes és értékes képanyagot Mäkinen Eino, a finn Néprajzi Film Rt. műszaki vezetőjének munkáiból Vilkuna Gusztáv válogatta össze.

Bakó Elemér.

Hakulinen Lörine — Kalima Jalo — Uotila T. E.: Itä-karjalan murreopas. (= Keletkarjalai nyelvjárási kalauz.) Helsinki, 1942. 108 l.

Ez a neves finn nyelvészek közös szerkesztésében megjelent kézikönyvecske azt a célt szolgálja, hogy a Kelet-Karjalában működő finn katonák, hivatalnokok, tanítók stb. számára a helyi nyelvjárások megértését és elsajátítását megkönnyítse. Kelet-Karjala népnyelvének hang- és alaktanában ugyanis számos olyan jelenségre akadunk, amelyeknek az elsajátítása nélkül a helyszínen foglalatostkodó nem tudja megérteni a nyelvjárási beszédet; a szókincs tekintetében pedig sok ismeretlen és félreértésekre alapot adó eleme van a karjalai népnyelvnek.

Hangtani tekintetben egyik fő jellegzetessége a karjalai nyelvjárásoknak a mássalhangzók jésítése. (Karj. *ol'* ~ f. *oli*, karj. *pañ* ~ f. *pani*, karj. *ko'tii* ~ f. *kotiin* stb.) Ez a jelenség legelterjedtebb Aunusban, szórványosabban van meg Vienában. — Másik karjalai jellegzetesség az, hogy a szó belsejében magánhangzók közt és zöngés mássalhangzók szomszédságában is az eredeti rövid *k g*-vé, rövid *t d*-vé, a rövid *p* pedig *b*-vé változott (pl. karj. *velga* ~ f. *velka*, karj. *mado* ~ f. *mato*, karj. *ñaba* ~ f. *napa* stb.) — A finn köznyelvi *s*-nek gyakran zöngés *z* (pl. *izä*, *viizas*, *azettoa*), zöngétlen *š* (pl. *šada*, *šalkku*, *mieß*, *ševäš*), vagy zöngés *ž* (pl. *moržein*, *tažata*, *kyžyjä*) felel meg. — A finn köznyelvi *j* helyén gyakran *d'*, a *lj* helyén *l'l'*, a *sj* hangkapcsolat helyén pedig *šš* hallik (pl. *d'ogi* joki, *d'eä* jää; *mal'l'a* malja, *nel'l'ä* neljä; *ašša* asia (korábban *asja*), *hoášša* haasia (korábban *haosja*). Említsük meg még, hogy a finn köznyelvben is meglévő véghehezetnek, amely a közvetlenül utána következő szó kezdő mássalhangzójának megkettőzésében is érezteti hatását (pl. *tulek kotiin*, *ei voit tulla kotiin*), a karjalai nyelvjárásokban nincs megfelelője; ott tehát azt mondják: *tule kodik*, *ei voi tulla kodik*.

Még számos további hangtani jelenségen kívül kellő részletességgel foglalkozik a kis mű a Kelet-Karjala különböző nyelvjárásainak alaktani jelenségeivel is, különösen részletesen bemutatva az igeragozásban való eltéréseket. A kb. 25 lapnyi nyelvtani bevezetés után megtaláljuk Jännes Arvi (Genetz Arvid) „*Karjala*” című költeményének aunusi nyelvjárásban írt változatát (utóbbi Härkönen Iivo munkája), valamint Antia E. V. karjalai fordításában egy nyári

éneket a finn énekeskönyvből. A prózai részben a Máté evangéliuma 2. részét találjuk tunkuai nyelvjárásban, s három rövid elbeszélést Paanajärvi, Repola és Säämäjärvi nyelvjárásában. Az értékes kötetet jelentős mennyiségű, gondosan megválogatott tájszógyűjtemény zárja be (39—108 l.). **Bakó Elemér.**

Hakulinen Lörinc: Linguistisch-ethnologische Forschungen in Kola, Ostkarelien und Ingermanland. (Auer Väinö, Anteil der finnischen Forscher an der Erforschung von Kola, Ostkarelien und Ingermanland. Kny. Fennia, 67, 3. sz. Helsinki, 1942. 97—120.)

Napjaink világrengető eseményei számos tekintetben határt vontak ugyan a tudományos munkának, másrészt azonban új utakat is nyitottak az emberi gondolkodás számára, nem is beszélve arról, hogy a szabad tudományos vizsgálódás céljaira egészen új területek támadtak. Finnországnak már a legközelebbi jövőben e téren is hatalmas feladatokkal kell megbirkóznia, mert Kelet-Karjala és más, az ország keleti határai mentén visszatérő területek sürgős tudományos felderítésre várnak. A Finnországi Földrajzi Társaság, mielőtt még ez új területeken az általános kutatómunkát megindítaná, össze akarja foglalni azokat a tudományos eredményeket, amelyekre e területeken a finn kutatók még a bolsevista határzár előtt eljutottak.

Az értékes kötetben — amelynek teljes ismertetéséről e helyütt le kell mondanunk — külön csoportosítva találjuk a Kola-félsziget és Kelet-Karjala területén végzett finn természettudományi kutatómunkákról és külön az említett területeken és Inkeriben végzett szellemtudományi kutatómunkákról szóló beszámolókat. Előbbiek keretében dr. Eskola Pentti és dr. Sauramo Mátyás egyetemi tanárok a finn földtani, dr. Korhonen V. V. a meteorológiai, † dr. Linkola K. és dr. Välikangas Ilmari egyetemi tanárok a növénytani, illetőleg az állattani kutatásokról, Pesonen Uno egyet. m. tanár pedig a geodéziai búvárlatokról számol be. A szellemtudományi beszámolókat dr. Hakulinen Lörinc a Finn Tudományos Akadémia Gyűjtőirodájának vezetője (nyelvészeti, ethnológiai kutatások), dr. Tallgren A. M. egyetemi tanár (régészet) és Osmonsalo K. Erkki egyet. m. tanár (történetkutatás) írták. Végezetül dr. Auer Väinö egyet. tanár a finn kutatómunkák jelentőségéről közöl érdekes fejtegetéseket. Bár az egyes tanulmányok meglehetősen szűkszavúak, mégis ezek alapján pontos képet lehet kapni az említett területeken végzett finn tudományos munkáról; az így nyert képhez újabb, részletes vonásokat adnak a különböző tanulmányok után közölt könyvészeti felsorolások, amelyek főleg csak finn kutatók írásairól számolnak be, továbbá olyanokról, amelyekből a finn tudósoknak Kelet-Karjala, a Kola-félsziget és Inkeri kutatásában való részvétele világlik ki.

A bennünket egészen közelről érdeklő nyelvészeti és néprajzi kutatások tekintetében Hakulinen Lőrinc említett tanulmánya ad tájékoztatást. Bár a cári uralom sem volt kedvező a karjalai kutatás kibontakoztatására, hiszen az első világháború előtti finn kormányzóságot külön közigazgatás, vámhatár, útlevel stb. választotta el Kelet-Karjalától és Inkeritől, mégis bámulatatosan gazdag a finn nyelvészek aratása e területekről is. Porthan, Ganander, Renvall, Lönnrot, Castrén, Ahlquist főleg szótáríró munkássága már a XVIII. sz. utolsó évtizedei óta felhasználta a karjalai nyelvjárások anyagát. Az első tudományos részlettanulmányokat a karjalai nyelvjárások fonetikáját illetőleg Genetz Arvidnak (1848—1915) köszönhetjük; utána Sjögren (Inkeri lakosságáról) és Porkka (Inkeri nyelvjárásáról), Setälä (az összes keletitengeri finn nyelvekről), valamint Setälä tanítványai: Ojansuu, Kujola, Donner Kai (karjalai hangtani kérdésekről), valamint Tunkelo (a karjalai nyelvjárások hang-, alak- és mondattanáról) tisztáztak egyes idevágó kérdéseket. Kettunen a mult világháború alatt Karjalából és Inkeriből menekült finnek közt szerzett gazdag nyelvi anyagot s nagyszabású műve, a „Suomen murteet“ III. részeként közölt népnyelvi térképgyűjtemény a keletkarjalai nyelvjárásokra is kiterjed. A keletkarjalai nyelvjárások orosz vonatkozásaival Kalima Jalo foglalkozott. Tunkelo és Kettunen tanítványai közül említsük meg Liljeblad, Nirvi, Leskinen nevét (előbbieket hangtani kutatásokat végeztek, utóbbi pedig főleg mint a *Karjalai szótár* szerkesztője tette emlékezetessé nevét.) Legújabban Sovijärvi Antti végzett fonetikai-hangtörténeti kutatásokat Inkeriből való menekültektől származó anyagon. — Setälä javaslatára már a mult század 90-es éveiben gyűjtetni kezdte a Finn Irodalmi Társaság a karjalai nyelvjárások anyagát. Karjalainen 30,000 szónyi gyűjtéséhez (1894—97) Kujola és Ahtia gyűjtőmunkássága járult; a hatalmas arányú munkát jellemzi, hogy egyedül Säämäjärviből 120,000 szófeljegyzés maradt fenn. A kb. félmilliónyi szó-cédulából Leskinen végzi a kb. 100,000 címszóra tervezett *Karjalai szótár* szerkesztését.

Inkeri északnyugati részében, nem messze Észtország északkeleti határától, még négy faluban él kb. 500—700 vót, Inkeri régen hatalmas őslakosságának utódai. Ennek a rokonnyelvnek a kutatása is régi ügye a finn nyelvtudománynak. Számos, részben fent már említett kutató mellett Alava (vót népnyelvi szövegek, s a házassággal kapcsolatos szokásanyag), Airila (vót névragozás) nevezendő meg. A legtöbb azonban e téren Kettunen munkásságának köszönhetjük (vót hangtörténet s a Postival együtt gyűjtött és kiadott vót nyelvi mutatványok). A vepszék nyelvéről, akik az Onega-tó délnyugati vidékén élnek, szintén Kettunen hozta a leggazdagabb anyagot (szókincs, szövegmutatványok),

kivüle Tunkelo (hangtörténet, alaktan), Posti (hangtörténet), Siro (szövegkiadás) említendők meg.

2. A finn *néprajz* hasonló érdeklődéssel fordult e területek néphagyományai felé. Már Topelius Zakariás, a hasonló-névű költő atyja kiadott egy dalgyűjteményt (1822—31) karjalai anyagból s felhívta a figyelmet az ottani népköltészet szépségeire. Többek után Lönnrot munkássága végre nagyszerű gyümölcsöt termett: a Kalevala örökszép énekeit. Utána Europæus, Reinholm, Ahlquist, Länkelä, Lähteenkorva, Meriläinen, Krohn Kaarle, Porkka, Alava, Karjalainen, Niemi nemcsak a finn népköltészet és általában a szellemi néphagyományok anyagát gyűjtötték, hanem tudományos magyarázó rendszert is teremtettek. A ma élők közül Salminen Väinö és Paulaharju Sámuel tanító keletkarjalai és inkeri gyűjtőmunkája a legjelentősebb. (Utóbbit általában a világ legnagyobb ethnológiai gyűjtőjének tartják, mind a gyűjtött anyag minősége, mind pedig mennyisége alapján.) A hatalmas anyag kiadását Donner Ottó, a Finn-Ugor Társaság alapítója kezdte meg 1866-ban, de az első kötet csak 1908-ban jelent meg „Suomen Kansan Vanhat Runot“ (A finn nép régi énekei) címen. A további kiadás a Setälä minisztersége alatt megszerzett hatalmas állami segítséggel történt. 1939 végéig 31 nagy kötet jelent meg nyomtatásban (még kettő vagy három vár kiadásra), s az egész hatalmas sorozatból Karjala része öt kötet (kerekén 4500 lapnyi anyaggal), Inkerié pedig kilenc kötet (6400 lappal). Ez a nagyszerű eredmény száz esztendő megszámlálhatatlanul sok kutatója munkásságának köszönhető. A kiadói munkában Niemi a keletkarjalai, Salminen Väinö az inkeri változatok gondozását végezte. Az Inkeriből való anyagban 15,000 vers található, kb. 1200 énekes ajkáról.

Ez a bámulatosan gazdag anyag ma már valósággal új tudományágakat teremtett. Salminen kutatásai Nyugat-Inkeri lakodalmi énekeinek keletkezési és fejlődési körülményeit világítják meg; Harva Uno a távoli Karjala lakodalmi énekeit már szociológiai szempontok szerint vizsgálja; Haavio Mártonnak a karjalai és aunusi keleti legendákról és mítoszokról szóló munkája viszont a prózai néphitét és meséket teszi vizsgálat tárgyává.

3. A nem a néprajz körébe vágó keletkarjalai és inkeri népi műveltséget, pl. az anyagi népkutatás és társadalomrajz körébe vágó jelenségeket csak szórványosan búvárolták. A múlt században Ervasti adott részletes képet az „oroszországi“ Karjalában s a Jeges-tenger vidékén élő finnekről. Hainari történetkutató Karjala népességi viszonyairól írt értékes tanulmányokat, Inha pedig a népelet tehetséges ábrázolója volt. Azonban az első, modern népkutató, aki Kelet-Karjalát beútatza, Heikel múzeumigazgató, a Helsinki melletti Seurasaari szabadtéri múzeumának megalapítója volt;

gazdag, főleg népviseleti gyűjteményével az 1877-ben alapított helsinki Néprajzi Múzeumot gyarapította.

A karjalai népi építkezés is korán megragadta az érdeklődők figyelmét s ennek számos leíró és rendszerező mű adja tanújelét. A karjalai nép anyagi műveltségének legnagyobb kutatója azonban Sirelius, aki főleg az építkezés, halászat és viselet körében végzett nagy gyűjtő- és kutatómunkát. Hasonló munkát végzett Manninen Ilmari is, viszont részben már szociológiai vonatkozásúak Paulaharju (a születés, gyermekkor és halál körével kapcsolatos szokások és hiedelmek) s teljesen ilyen vonatkozású Virtanen munkája (a karjalaiak vadászati jogáról).

4. Nyelvészeti és néprajzi kutatómunkákat már a múlt században is végeztek finn kutatók a Kola-félszigeten. Itt főleg a bennszülött lapp lakosságra irányult a figyelem, amelynek számát 1910-ben 1800 lélekre becsülték. Az első alapos lappológus, aki e terület nyelvébe mélyedt, Genetz Arvid volt. Értékes lapp-finn-német szótára ma is nélkülözhetetlen. Itkonen T. I. (szül. 1891) munkásságának értékes lapp hangtani tanulmányokat s pompás útleírásokat, Paulaharju Sámuel érdeklődésének néprajzi leírásokat, Itkonen Erkki kutatói tehetségének pedig a keletlapp magánhangzórendszer minőségi szempontból való tárgyalását köszönhetjük.

Petsamo környéke, 1920 óta Finnországhoz tartozván, szintén bevonódott a finn kutatók érdeklődési körébe. Itt a skolt-lappok életét Tanner Väinö (embertan), Harva Uno, Manninen Ilmari, Vilkuna Gusztáv és Virtanen tanulmányozták. A finn Néprajzi Film Rt. 1938 tavaszán Vilkuna Gusztáv vezetése alatt filmfelvételek céljából expedíciót is küldött ki erre a területre.

Hakulinen Lőrinc rendkívül értékes tanulmánya alapján csak éppen futólag vázoltuk azt a sok munkát, amely idestova másfél század óta valósággal át meg átszötte, s ezer szállal kötötte a finn anyaországhoz a keleti területeket. A Karjalában, Inkeriben s Kólán végzett finn tudományos munka bámulatos példája annak, hogy egy bármily kis és bármily reménytelen helyzetben élő nemzetet is nagyfokú tehet „fiai szent akarata”.

Bakó Elemér.

A debreceni Magyar Népryelvkutató Intézet működése az 1942. évben.

Intézetünk ezévi munkabeszámolójában legelső sorban arról az általános helyzetről kell szólnunk, amely napjainkban minden munkaközösség működésére rányomja a bélyegét, tudniillik a háborús helyzetről. Ez az a legfontosabb körülmény, amely mellett minden más eltörpül, s amelyhez mérten mindennek módosulnia, alkalmazkodnia kell. Természetes lenne tehát, hogy a népryelvkutató és népryelvi gyűjtőmunka is, amely nem tartozik a közvetlenül háborús közösségi munkálatok sorába, teljesen összezsugorodnék, megbénulna, amint azt több más külföldi állam hasonló szervezeteinek életében tapasztalhatjuk. Azonban nálunk — örvendetes módon — a hálorú harmadik esztendejében sem ez volt a helyzet. Való, hogy intézetünknek azok a tagjai, akik egyetemi tanulmányaik befejeztével állásba kerülve folytathatták volna népryelvkutató munkájukat, csekély kivétellel ez évben teljesen szüneteltetni kényszerültek ezirányú munkásságukat; ez azonban teljesen érthető, hiszen éppen a különleges viszonyok okozta rendkívüli munkatöbblet vonta el őket népryelvi tanulmányaiktól, amely — mint minden tudományos munka — nyugalmat és állandó, folytonos munkavégzési lehetőséget kíván. Azonban nem szünetelt intézetünk vezetőségének és egyetemi hallgató, valamint középiskolai munkatársainknak a működése, annak ellenére sem, hogy a katonai szolgálat, a különböző nyári ifjúsági táborok, a cséplési munkák hivatalosan elrendelt ellenőrzésében való részvétel stb. a munka folytatását több ízben is megnehezítették.

Intézeti munkatervünk első körében, hazai nyelvjárásaink népryelvi anyagának összegyűjtésében ez évben is előrehaladtunk. Érdeklődésünket most már arra a munkaterületre igyekeztünk irányítani, amelyet intézetünk számára az 1941. évi első magyar népryelvkutató értekezlet meghatározott, tehát a Tiszántúl és a Kárpátalja területére, valamint a magyar Felvidék legkeletibb részére. Ezen a területen részben általános szókincs- és szöveggyűjtést, továbbá helynévi és néprajzi gyűjtést, részben pedig különleges hangtani és nyelvföldrajzi gyűjtő- és kutatómunkákat végeztek intézetünk tagjai.

Békési Szótárunk keretében Szabó István folytatta általános szókincs- és szöveggyűjtő munkáját. Ugyancsak ő tovább gyűjtötte a Békésre vonatkozó régi oklevélananyag népnyelvi és helynévtörténeti adatait is. Munkáját Békés községben végezte. Ugyanitt Végh József népnyelvi szövegeket gyűjtött a különböző társadalmi rétegek és csoportok nyelvi állapotának vizsgálatára.

Sárréti Szótárunk számára Bakó Elemér folytatta konyári szöveggyűjtését, augusztusban három hétig gyűjtve a konyári gyermekjátékok körébe vágó szövegeket, daliamokat, a játékokhoz tartozó fénykép- és rajzanyaggal együtt. A dallamok lejegyzését Kovács László végezte. Hasonlóképpen Bakó Elemér vezetése alatt sajátította el a népnyelvi feljegyzés elemeit Szilágyi Róza konyári földműves leány is, aki az elmúlt év folyamán igen értékes népnyelvi szöveggyűjtő munkát végzett. Végh József Biharugrán és Derecskén végzett népmese és más népnyelvi szöveggyűjtést. Költő Gyula Biharkeresztesen folytatta gyűjtőmunkáját a baromfitartás szókincse és néprajzi anyaga körében, Papp László pedig Hosszúpályiban gyűjtötte a nyári mezőgazdasági munkák szókincsét a hozzátartozó néprajzi anyaggal együtt.

A *Hajdúsági Szótár* keretében Szilágyi László Hajdúnánáson folytatta szókincsgyűjtő munkáját, s ugyancsak ő Debrecen környékén tett népnyelvi megfigyeléseket, több iskolában és más helyen a népnyelvkutatás kérdéseit is megvilágító előadást tartva. Szatmári Károly Hajdúszováton folytatta a nyári mezőgazdasági munkák szókincsének és néprajzi anyagának összegyűjtését, amelynek folyamán az idén főleg a hordás és a cséplés munkálatai kerültek sorra.

Szabolcs vármegye területén, Szent Anna-pusztán vitéz Várady-Szabó Ádám gyűjtötte össze a sertésstenyésztés szókincsét és néprajzi anyagát.

Jász-Nagykún-Szolnok vármegyében, Kisújszálláson Borók Imre végzett népnyelvi szöveggyűjtést.

Palóc Szótárunk számára Kovács István, *Ormánysági Szótárunk* számára pedig Keresztes Kálmán folytatta népnyelvi szöveg- és szókincsgyűjtő, valamint néprajzi gyűjtőmunkáját.

II. Elszakított magyar nyelvjárásaink anyagának gyűjtése a viszonyok következtében ebben az évben teljesen szünetelt. A korábbi években gyűjtött anyag cédulázása azonban tovább folyt.

III. Intézeti munkatervünk harmadik feladatkörébe Debrecennek, az ősi civisvárosnak kutatása tartozik az élő és történeti népnyelvi anyag gyűjtése és vizsgálata szempontjából egyaránt. E téren intézeti kiadványaink szép kötettel szaporodtak, mert Vámosi Nándor önálló értekezésben dolgozta fel a debreceni csizmadia mesterség céh- és mesterségszavai köréből

már korábban is gyűjtött gazdag népnyelvi és néprajzi anyagát. Kovács László folytatta gyűjtőmunkáját a debrecen-nyulasi gyermekjátékok körében, Pető József pedig népnyelvi szöveget gyűjtött. Komlóssy Lajos a debreceni kerékgyártó mester-ség műszókincsét és a hozzátartozó néprajzi anyagot gyűjtötte össze, továbbá leírta az egyes munkálatok menetét is.

IV. Bihar vármegyében már évek óta végzett helynévgyűjtő munkánkat ez idén is folytattuk. A vármegye és az egyes községek hivatalos hatóságainak teljes támogatásával Szilágyi László Okány, Sarkadkeresztúr, Méhkerék, Nagyszalonta községekben, Nagy János Komádi, Berekböszörmény, Köröszakál, Magyarhomorog községekben, † Moys István Ártánd, Bedő, Bojt, Körösszegapáti, Mezősas, Nagykereki községekben; Mikó Sándor pedig Körösnagyharsány, Mezőgyán, Zsadány községekben végzett helynévgyűjtő munkát. Gyűjtőink a helynévkinccsel együtt népnyelvi szó- és szöveganyagot is gyűjtöttek, úgyhogy ez utóbbiak is gazdagítják intézetünk korábbi gyűjteményeit.

Intézetünk tagjainak többirányú érdeklődését ez évben újabb munkálatok is igazolják. A nyár és az ősz folyamán ugyanis a Magyar Nyelvatlasz próbafüzetének gyűjtési munkálatai keretében a szerkesztő, Bárczi Géza professzor készítette kérdőív-tervezet alapján Bakó Elemér a biharmegyei Derecske, Tépe, Konyár, Pocsaj, Esztár, Kismarja, Sáránd, Hajdúbagos, Hosszúpályi, Monostorpályi, Vértés és Nagyléta községekben végzett nyelvföldrajzi gyűjtőmunkát. Ehhez csatlakozik nyugati irányban Végh József gyűjtőterülete, amely Hajdú és Jász-Nagykún-Szolnok vármegyék következő helységeit foglalja magába: Földes, Tetétlen, Püspökladány, Kaba, Hajdúszovát, Nádudvar, Hajdúszoboszló, Karcag, Nagyiván és Kunmadaras. — Varga Lajos a Boldva mellékén Varbóc, Tornakápolna, Tereszténye, Égerszög, Szöllőszardó, Kánó, Alsótelekes, Felsőtelekes, Rudabánya, Szendrő, Szuhogy és Galvács községekben végzett hasonló gyűjtőmunkát. — Tőle nyugatra Kovács István a Medvesalja és környéke következő községeit kereste fel: Fülekpüspöki, Csomatelke, Béna, Ragyok, Csákányháza, Sőreg, Ajnácskő, Almágy, Dobfenek, Sömörpéterfala, Óbást, Egyházashást, Vecseklő, Medveshidegkút, Tajti.

Másik különleges kutatómunkánk a magyar népnyelv fonetikájának kutatása is, amely még intézetünk nagynevű alapítójának, Csúry Bálintnak kedvelt ügye volt, új eredményeket hozott. Ugyanis a nyár folyamán Bakó Elemér részben saját, részben pedig Major Imre 64 éves földműves, konyári és Börscök József 43 éves földműves, derecskei lakosok kiejtésében a biharmegyei Nagysárrét népnyelvének magánhangzórendszerét vizsgálta a magánhangzók fiziológiai tulajdonságai tekintetében röntgen-fényképfelvételek, ajakfényképfelvételek, illetőleg szájpaddlásrajzok segítségével. Hasonlóképpen ő folytatta

még a finnországi Jyväskyläben felvett oscillogrammjainak rajzolását és elemzését is.

Középiskolai táj- és népkutató munkánk ebben az évben is szép eredménnyel járt. A debreceni Református Kollégium gimnáziuma önképzőkörének „Csúry Bálint táj- és népkutató szakosztálya“ abban a kitüntetésben részesült, hogy a múltévi országos középiskolai táj- és népkutató pályázaton I. helyezést nyert pályamunkáiból a budapesti Államtudományi Intézet Táj- és Népkutató Osztálya a középiskolák számára útmutatóul csinos kötetet adott ki, amely „Táj- és népkutatás a középiskolában“ címmel a szakosztály vezető-tanárának, Véghe Józsefnek a szerkesztésében jelent meg. (Rövid ismertetését évkönyvünk e kötetében közöltük.) A Bakó Elemér vezetése alatt működő református kollégiumi tanítóképzőintézeti „Ecsedi István táj- és népkutató csoport“ 1942 április hó 18-án táj- és népkutató ünnepélyt és kiállítást rendezett, amelynek műsora a következő volt:

1. Az Intézet „Csokonai“ énekkara népdalokat énekelt: a) Édesanyám meghalok... b) Sugár torony, kilátszik a teteje... c) Homokos a kisangyalom udvara... (Tokai Gyula gyűjtéséből).

2. Az ünnepélyt megnyitotta dr. Bakó Elemér áll. gimn. tanár, egyetemi tanársegéd, a csoport vezető-tanára.

3. Tokai Gyula V. é. t.j. felolvasást tartott: „A táj- és népkutatás intézetünkben“ címmel.

4. Kiss Endre lic. III. o. tan. előadta: a) Sinka István: Adtál neki érte tetőt; b) Sértő Kálmán: Oltáron járok; c) Erdélyi József: Délben a pusztán c. költeményét.

5. Vadon József lic. III. o. tan. felolvasást tartott „Piricse földje és népe“ címmel.

6. Veress Tibor lic. III. o. tan. egy népmesét adott elő derecskei gyűjtéséből.

7. Kovács László lic. III. o. tan. felolvasta „A játék a nyulasi gyermek életében“ c. dolgozatát.

8. Pankotai István népdalokat énekelt: a) Huncut a vármegye... b) Lekaszálták már a réten a szénát... c) Erdő, erdő, sűrű erdő... d) Látod babám ezt a piros rózsát... Zongorán kísért Lakatos Tibor IV. é. t.j.

9. Harangi Péter lic. III. o. tan. felolvasta „Balmazújvárosi habonák“ c. dolgozatát.

10. Zárószavakat mondott Török Tibor igazgató.

11. Az intézet énekkara népdalokat énekelt: a) Sátorfám a gyepre teszem... b) Megy a gőzös lefele... c) A pataki bíró kapujába... (Kovács László lic. III. o. tan. gyűjtéséből).

Ugyancsak ez a csoport nyerte el az 1942. évi, második országos középiskolai táj- és népkutató versenyen a munkaközösségek pályázatán az I. helyezést is, 45 beküldött pályamunkával. Az egyéni értékelés során Kovács László IV. o. t.

I/a) díjat (100 P-t és oklevelet) nyert „Debrecen-nyulasi gyermek-játékok“ és „Édesanyám népdalkincse“ című, gazdag anyagot tartalmazó dolgozataival. II. díjat (50 P-t és oklevelet) nyert Szatmáry Károly III. o. t. „Hajdúszováti nyári mezőgazdasági munkák“ című értékes dolgozata, III/a) díjat (25 P-t és oklevelet) nyert Komlóssy Lajos II. o. t. „A debreceni kerékgyártó mesterség“ című dolgozata. A fentiekén kívül három tanuló dolgozata könyvjutalomban, nyolc tanulóé pedig dícséretben részesült. A tavaly első helyezett csoport, a református gimnázium önképzőkörének „Csűry Bálint táj- és népkutató szakosztálya“ ezen a pályázaton a III. helyezést nyerte, az egyéni értékelésben pedig Gál Gyula VIII. o., Rozgonyi András VIII. o., Puskás Béla V. o., Végh László I. o. tanulók dícséretet nyertek.

A református gimnáziumi táj- és népkutató csoport vezetését 1942 szeptemberében dr. Végh Józsefnek a gimnáziumból való távozása után Szabó István tanár, intézetünk v. gyakoronoka vette át. Örvendetes, hogy a csoport munkájában a fiatal, I—IV. o. tanulók is résztvesznek. A csoport ezévi munkájából különösen a népi építkezéssel foglalkozó dolgozatokat és a gazdag szellemi néprajzi, különösen népmese-gyűjtést kell kiemelnünk. — Az idősebbek a hangtani feljegyzést is elsajátítják, úgyhogy munkájuk a népnyelvkutatás ügyét is szolgálja.

Ezekkel a szép eredményekkel a debreceni diákok ismét bebizonyították, hogy nemcsak kitartanak a Györffy István és Teleki Pál nemes terve alapján megszületett középiskolai táj- és népkutató munka eszménye, a „szellemi Diákkaptár“ gondolata mellett, hanem tehetségüket nagy szorgalommal párosítva előbbre is viszik a nagy alapítók gondolatait a teljes megvalósulás felé.

Intézetünk e sokirányú munkája azonban csak úgy tudott kifejlődni, hogy különböző hivatalos hatóságaink részéről állandó erkölcsi és anyagi támogatásban részesült. A legnagyobb hálával gondolunk dr. Hóman Bálint vallás- és közoktatásügyi miniszter úrra, valamint Fáy István és dr. Szily Kálmán államtitkár urakra, akiknek teljes megértése és támogatása nemcsak az intézet anyagi szükségleteinek kielégítését tette lehetővé, hanem az intézet személyzetét is megerősítette azzal, hogy dr. Végh József református gimnáziumi tanárt az állami középiskolai tanárok státusába átvéve, őt szolgálattételre intézetünkbe beosztották. Hálás köszönetet mondunk egyetemünk bölcsészettudományi karának azért a megértő gondoskodásért, amellyel intézetünket, a benne folyó munka fontosságát is elismerve, új helyiségekhez juttatta. Különös köszönettel és hálával tartozunk azokért a nagylelkű adományokért, amelyeket a területükön folyó népnyelvi gyűjtőmunkálatok támogatására Debrecen sz. kir. város, Hajdúnánás városa, valamint Bihar, Hajdú és Szatmár vármegyék költségvetésükben biztosítottak.

Ezek közül különösen ki kell emelnünk Bihar vármegye támogatását, amely nemcsak pénzösszegben, hanem a gyűjtőinknek nyújtott többféle természetbeni támogatásban is megnyilvánult. Hasonlóan hálás köszönettel tartozunk a Magyar Nemzeti Bank, valamint a TÉBE áldozatkészségének a nekünk juttatott támogatásért, továbbá a tiszántúli ref. egyházkerületnek és a debreceni Református Kollégiumnak azokért az adományokért, amelyekben középiskolai táj- és népkutató csoportjaink munkáját részesítette. Kérjük jóltevőinket, őrizték meg irányukban továbbra is segítő készségüket.

Bakó Elemér.

Az Erdélyi Tudományos Intézet Magyar Nyelvészeti Osztályának 1942. évi munkája.

Az Osztály munkája az 1942. évben az előbbi évben már megkezdett kutatómunka folytatásából, újabb munkálatok megkezdéséből, a már addig gyűjtött anyag cédulázásából és részben sajtó alá rendezéséből állott.

A külső, népryelvkutató munka végzését az Osztályhoz szolgálattételre berendelt három középiskolai tanár katonai szolgálatra való behívása akadályozta. 1942 folyamán Gálffy Mózes öt, dr. Márton Gyula két hónapig teljesített katonai szolgálatot; mindkettő éppen a helyszíni gyűjtésre legalkalmasabb nyári hónapokban. Előtte a belső munkaterv megvalósításának szükségessége, utána pedig a kedvezőtlen időjárás miatt a helyszínen csak keveset gyűjthettek. Alighogy felszabadult a két előbb említett gyűjtő, az év őszén a harmadik gyűjtő, dr. Imre Samu vonult be kétéves katonai szolgálat teljesítésére, sőt ugyanettől kezdve ugyanezért nélkülöztük a Kolozsvárról hivatali beosztása miatt Sepsiszentgyörgyre eltávozott, de velünk szoros kapcsolatban lévő dr. Balassa Iván értékes gyűjtő és feldolgozó munkásságát is.¹

Igy is 1942 folyamán a három berendelt népryelvkutató igen jelentős munkát végzett. 1. Gálffy Mózes régebbi gyűjtéséből készített kb. 13,900 szócédulát. Helyszíni gyűjtést végzett januárban 19 napig Kideén. Itt a kidei népryelv ige-töveivel és igeképzésével foglalkozott. A gyűjtött anyagot még az év folyamán fel is dolgozta; megjelenése a borsavölgyi népryelvi anyag teljes feldolgozásának bevégzéséig késik. November folyamán a kalotaszegi Magyarbikalon doktori dolgozatának anyagához az itteni népryelv névszótöveire vonatkozó anyagot gyűjtött és ezt dolgozta fel.² Ugyanez év folyamán összegyűjtötte és feldolgozta Kalotaszegen a mérai ruházkodás szókincsét. Az év utolsó három hónapját Márton Gyulával együtt csaknem teljesen a Kalotaszeg és vidéke nép-

¹ Balassa 1942 folyamán feldolgozta 1941. évi kidei gyűjtéséből a népryelv névszótöveit; ez azonban 1942 folyamán még nem jelentet meg.

² Dolgozata a MNnyv-nek e kötetében jelenik meg.

nyelvi térképéhez és az erdélyi népnyelvi térképhez készülő kérdőív kidolgozására fordította. A kérdőív 1942 folyamán még nem készülhetett el. — 2. Imre Samu dr. főként a magamgyűjtötte kalotaszegi és borsavölgyi anyagnak meg a saját gyűjtéséből származónak cédulázását végezte; készített 14,000 szócedulát. Hat hétig végezett helyszíni gyűjtést Kidén; itt a kidei népnyelv mondattanával foglalkozott. Anyagát azonban, sajnos, az előbb érintett ok miatt már nem dolgozhatta fel. Régebbi gyűjtése anyagából megírta és e kötetben közzétette a felsőri népnyelv német jövevényeiről szóló dolgozatát. Új munkahelyének kérdéseivel való foglalkozását mutatja az a jelentős közlemény, amely a kolozsvári fazekasság műszókincsét dolgozza fel.¹ Beszámolt egyébként az Erdélyi Múzeumban a Csúry Bálint-émlékversenyéről is. Sajnálatos, hogy értékes tudományos munkásságát egyideig nélkülöznünk kell. 3. Dr. Márton Gyula eddigi gyűjtéséből 7500 szócedulát készített. Gyűjtött három hétig Kidén; feladata a népnyelv hangtanának rendszeres feldolgozása volt. Kiegészítő és ellenőrző helynévgyűjtést végzett a szolnokdobokai Ördöngösfüzesen; a kiegészített és ellenőrzött anyagot fel is dolgozta. Kézirata rövidesen meg is jelenik. Megírta és a MNnyv. III. kötetében meg is jelentette a nagymoni népnyelv igetőveiről és igealakjairól szóló dolgozatát. Ideje jórészt az erdélyi népnyelvi térképhez előtanulmányként megírt és e kötetben megjelent dolgozatának, valamint a rumén nyelvtérkép magyar vonatkozású anyagáról készített alapos és módszeres tanulmányának megírása foglalta le.² Az erdélyi magyar népnyelvi térkép kérdőívének összeállításában derekasan résztvett. — A Bárczi Géza összeállította országos próba-kérdőív anyagának tekintetbevételével az Osztály értekezletén előre megbeszélt szempontokhoz igazodva, kiszemelt gyűjtőtársaival, Gálffy Mózással együtt végezte a kérdőív összeállításának munkáját. A nyersen összeállított anyagot három értekezleten felülvizsgáltuk, javítottuk, itt-ott bővítettük, illetőleg csökkentettük. A munka bevégzése azonban 1943-ra maradt.

Az Erdélyi Tudományos Intézet összes osztályai még 1941 nyarán hozzákezdtek a kolozsmegyei Borsavölgy községeinek kutatásához.³ A vezetésem alatt álló Osztály már 1941 tavaszán hozzáfogott a gyűjtéshez és az év nyarán elég jelentősnek mondható anyagot gyűjtött össze. 1942 nyarán ez a munka folytatódott. Az eredeti terv szerint az Intézet egységes munkatervéhez igazodva csak négy falu, Bádok, Csomafája, Kide és Kolozsborsa lett volna a kutatandó terület, azonban sem nép-

¹ Ez az Erdélyi Tudományos Intézet 1941. évi első évkönyvében és kny.-ban már megjelenőben van.

² E tanulmánya az ETI előbb említett évkönyvében jelenik meg.

³ Erre és a következőkre nézve l. a MNnyv. III, 310.

nyelv-kutatási, sem helynévtörténeti szempontból nem látszott ajánlatosnak az, hogy e négy községet mesterségesen kiszakítsuk a vidék egységéből. Ezért az ETI igazgatójával, dr. Tamás Lajossal egyetértve, a helynévgyűjtést kiterjesztettem a Borsavölgy összes községeire.

Amellett, hogy magam kiegészítő kutatásokat végeztem a már előbbi évben is kutatott négy községben, az egész völgy jelenkori helynévanyagának összegyűjtésére az előző nyáron Kalotaszeg jelenkori helyneveinek összegyűjtésében résztvett Gergely Béla vállalkozott. 1941 júliusában, augusztusában és szeptemberében a Borsavölgy következő 16 községének helynévanyagát gyűjtötte össze: Babóc, Bodonkút, Csomafája, Diós, Hosszúmacskás, Kis- és Nagyesküllő, Kolozsgyula, Kovácsi, Magyarfodorháza, Magyarmacskás, Magyarújfalu, Ördögkeresztúr, Solyomkő, Szentmártonmacskás és Válaszút. E jelentős munka elvégzése után a fáradhatatlan kutató szinte hihetetlen munkateljesítménnyel, nagy ellátási nehézségekkel küzdve, sokszor éhezve is, hozzákezdett nagyobb léleketű közös tervünk, a Mezőség helynévanyagának összegyűjtéséhez is. A terv az volt, hogy míg Gergely a jelenkori helynévanyag gyűjtését végzi, magam a gyűjteményemben lévő mezőégi helynévtörténeti anyagot rendszeres levéltári kutatással kiegészítem. E kettős gyűjtés aztán együttesen mutatja majd a Mezőség helynévanyagában végbement változást és kétségtelenül jelentős adatokat nyújt majd az itt végbement népiségváltozásokra is. Gergelynek a gyűjtési terv szerint 1942 nyarán a Kisszamos balpartjának vízvidékén lévő községek helynévanyagát kellett összegyűjtenie. E munka egyébként térbelileg is kapcsolódott a Borsavölgyben végzett munkához, mert Gergely e völgygel párhuzamosan haladó Lónai-völgyben folytatta a helynévgyűjtő munkát és az 1942—43-i tanév megkezdéséig fáradhatatlanul dolgozott. A Lóna-pataka mentén Szamosjenő, Lozsárd, Doboka, Poklostelke, Magyarderzse, Magyarköblös, Páncélcseh, Récekeresztúr, Szentkatolnadorna, Kecskéháta és Völcs, a másik völgyben, a Lozsárd-pataka mellett Lozsárd, Ónok, Tötör, Esztény, Moró, Szarvaskend, Alsó- és Felsőtők, arrább a Kisszamosba folyó patakocskák mellett lévő Kecsedszilvás, Kecséd, Nagyiklód, Bánffyótfalu, Szűkerék, Girolt, Dengeleg, Ormány és Szeplak, tehát összesen 28 község jelenkori helyneveit gyűjtötte össze. Az 1942. év nyarán Gergely tehát egymagában összesen 44 község helyneveinek összegyűjtését végezte el. E munkáját megnehezítette az, hogy Szolnok-Dobokának egyik legszegényebb vidékén, nagyon rossz gazdasági évben és nagyon sokszor rumén falvak tartózkodó, sőt ellenséges lakosai között folytatta a gyűjtést. A gyűjtött anyag térképeit még 1942 folyamán ellenőrizte, az anyagot kiadásra alkalmas formában lemásolta, sőt részben ki is cédu-lázta.

A Kisszamos jobbpartján e munka párhuzamos végzéséhez egyik hallgatóm, Gazda Ferenc kezdett hozzá. Bonchidán velem együtt, aztán Gergellyel, utána meg magában gyűjtve, három hét alatt a következő községek helyneveit gyűjtötte össze: Kisiklód, Vizsilvás, Hesnád, Szamosújvárnémeti, Péterháza és Szilágytó. A gyűjtés ellenőrzése, a térképek elkészítése, az anyag használható formában való lemásolása és kicédulázása ezután elvégzendő feladata. Ugyanez év nyarán hozzákezdett Háromszék katolikus része, az ú. n. Szentföld helynévanyagának összegyűjtéséhez is. Lejegyezte és e kötet számára fel is dolgozta Kőrösi Csoma Sándor szülőfalujának, Csomakőrösnek helyneveit is.

Az egyetemi Magyar Nyelvtudományi Intézet gyakornoka, Arvay József 1942 folyamán *Kalotaszeg helyneveinek* sajtó alá rendezésében segített nekem; ő készítette Tomai Lászlóval együtt a munka mintegy tízives mutatóját. Emellett nagyon sokat dolgozott a maga évek óta készülő *Hétfalusi helynevek* című kiadványán, mely a brassómezei csángó Hétfalu jelenkori és kisebb mértékben történeti helynévanyagát is magába foglalja és így mintegy kiegészíti a Wichmann-féle csángó szótárban lévő szókincset. E kiadvány kézírata az év végéig még nem készült el. Feldolgozó munkájával párhuzamosan a kalotaszegi helynévanyag mutatójának készítése alkalmával bensőségesen megismert kalotaszegi helynévanyag térszíni formaneveinek feldolgozásához is hozzáfogott, de dolgozatának végleges formába való öntése átnyúlt az 1943. munkáévre; a dolgozat maga e kötetben jelenik meg.

A borsavölgyi Kidében gyűjtött saját anyaga kicédulázásával foglalkozott Sándor Gábor is. 1942 folyamán a kidei gyógynövényekre vonatkozó anyagából 1900 szócédulát készített. Tovább folytatta, illetőleg kiegészítette a hóstáti teherhordásra vonatkozó tanulmányát. Minthogy azonban a vontatás egyes mozzanatainak helyszíni megfigyelését 1942 folyamán egészségi okok miatt nem végezhetette el, az egyébként kész dolgozat e kötetben nem jelenhetett meg.

Tomai László hogy résztvett „Kalotaszeg helynevei” mutatójának készítésében, a Magyar Nyelv erdélyi néprajzi anyagát és a magam gyűjtötte erdélyi helynévtörténeti anyagot cédulázta; e munkája során több mint 7000 cédula készítettetett el. Az év őszén az Országos Levéltár erdélyi kincstári anyagában és a nemzeti múzeumi anyag letétei közül a Radák-család levéltárában kutatva, az *a*-zás történetére vonatkozólag jelentős anyagot gyűjtött. Mintegy ötven erdélyi községből, főként alsófehérmegyeiekből mutathatta ki az *a*-zás történeti nyomait.¹

¹ Az Osztály fenti munkásain kívül Gyimesi József a Magyar Nyelv erdélyi néprajzi anyagának cédulázásában, Fábricz József meg a helynévcédulák rendezésében vett részt.

Győrbíró Jenő múzeumi könyvtárőr még 1941-ben hozzáfogott a magyar népnyelvi irodalom könyvészeti anyagának összegyűjtéséhez. Munkáját ez év folyamán is folytatta, könyvészeti munkájának sok szempontra kiterjedő volta miatt az anyaggyűjtést nem fejezhette be. Az anyaggyűjtés bevégzése előreláthatólag az 1943. év végéig kinyúlik.

Magam, mint az ETI Magyar Nyelvészeti Osztályának vezetője, 1942 folyamán az Osztály keretében folyó sokirányú munka irányításával, főként pedig Kalotaszeg helyneveinek sajtó alá rendezésével voltam elfoglalva.¹ Az év folyamán többször kutattam az Erdélyi Nemzeti Múzeum és az Országos Levéltár erdélyi levéltári anyagában. Itt főként a Borsavölgynek már régebb óta gyűjtött történeti helynévanyagát egészítettem ki.

Az Osztály 1942. évi munkáját tanítványaim és munkatársaim odaadásán túl az Intézet igazgatójának, dr. Tamás Lajosnak megértése tette lehetővé. Terveinket mindig vele beszéltem meg, és ő illesztette be a kutatási és feldolgozási költségek összegét az Intézet költségvetésébe. Megértése bizonynyal biztosítja ezután is az Osztály további zavartalan működését.

Kolozsvár.

Szabó T. Attila.

¹ A kiadvány első kötete 1942 őszén meg is jelent [*Kalotaszeg helynevei. I. Adatok.* Kolozsvár, 1942. XVIII+501 l. + 4 lev. mell. (Az Erdélyi Tudományos Intézet kiadása)].